

Analyzing the content of Persian reading books for the first grade of elementary school (grades 1 to 3) with regard to spiritual and moral concepts on the statement of the second step of the Islamic revolution.

Mehdi Mirzaei (Corresponding Author)

Master of Education, University of Tehran

Somayeh Absalan, Maryam Kiadi, Seyyed Karim Valieh, Sadrieh Cheshafar

Master of Education, University of Tehran

Masoumeh Moradi

Master of Education, University of Tehran

ABSTRACT

Background and Goals: Textbooks are presented as the most common and important source of the teaching process in the educational system. The purpose of this research is to analyze the Persian reading textbooks of the first grade corresponding to the sixth principle and the second chapter, that is; Spirituality and morality in the declaration of the second step of the Islamic revolution as a high-handed document. Methodology: The research method is descriptive and includes: documentary and thematic analysis and its approach is also practical and analytical. The research community includes two parts, namely; The texts related to the indicators of spirituality and ethics are in the statement of the second step and the three titles of the Persian textbook. In the content analysis, the phenomenon estimation scheme was used in the data text and the data is the result of frequency counting. The measurement tools of the questionnaire and the content analysis checklist are used as descriptive statistics indicators. Findings: It was found that the components of spiritual and moral self-improvement, birth of reasoning and thinking, faith in God, charity, helping, uniformity and empathy, patience and tolerance, courage, self-sacrifice and dedication are the most emphasized, but the component Anti-cruel and arrogance, sincerity, modesty, insight and ultimately forgiveness have been the least emphasized. Conclusion: The content of Persian reading books of the third grade had the most emphasis and the second grade had the least emphasis, and the content of the books had relatively good spiritual and moral capacities in accordance with the statement of the second step, but it was addressed in an unbalanced manner, which requires attention. This is necessary in Persian textbooks.

Keywords:

Statement of the Second Step, Content Analysis, Persian Reading Textbooks, Spirituality, Ethics.

1. Corresponding author ✉
mmirza1000@gmail.com

DOI: 10.48310/rplp.2025.16160.1143

Received:1403/02/09

Reviewed: 1403/08/22

Accepted:1403/10/01

PP: 22

Citation (APA): Mirzaei, M & et all. (2025). Analyzing the content of Persian reading books for the first grade of elementary school (grades 1 to 3) with regard to spiritual and moral concepts on the statement of the second step of the Islamic revolution. *The Journal of research in Persian language and literature education*, 5 (4), 25-46.

 <https://doi.10.48310/rplp.2025.16160.1143>

تحلیل محتوای کتب فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی (پایه‌های اول تا سوم) باتوجه به مفاهیم معنوی و اخلاقی مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

مهدی میرزایی (نویسنده مسئول)

کارشناسی‌ارشد علوم تربیتی دانشگاه تهران

سمیه آب‌سالان، مریم کیادی، سیدکریم ولیه، صدریه چشفر

دانشجوی کارشناسی‌ارشد علوم تربیتی دانشگاه تهران

معصومه مرادی

کارشناسی‌ارشد علوم تربیتی دانشگاه تهران

چکیده

پیشینه و اهداف: کتب درسی به‌عنوان متداول‌ترین و مهم‌ترین منبع فرایند یاددهی - یادگیری در نظام آموزشی مطرح است. هدف پژوهش، تحلیل محتوای کتب درسی فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی متناظر با اصل ششم و فصل دوم یعنی؛ معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان یک سند بالادستی است. روش‌شناسی: روش پژوهش، توصیفی و شامل: تحلیل اسنادی و موضوعی و رویکرد آن نیز کاربردی و تحلیلی است. جامعه پژوهشی شامل دو بخش یعنی؛ متون مرتبط به شاخص‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم و سه عنوان کتاب درسی فارسی خوانداری است. در تحلیل محتوا از طرح برآورد پدیده‌ها در متن داده‌ها استفاده شده و داده‌ها، حاصل شمارش فراوانی هستند. ابزارهای اندازه‌گیری فرم فیش‌برداری و چک‌لیست تحلیل محتوا، با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی هستند. یافته‌ها: مشخص شد که به ترتیب مؤلفه‌های: خودسازی معنوی و اخلاقی، زایش قوه عقل و تفکر، ایمان به خدا، نیکوکاری، کمک و یاری‌رسانی، یکرنگی و همدلی، صبر و تحمل‌گرایی، شجاعت، ایثار و فداکاری، بیشترین تأکید، ولی مؤلفه‌های ظلم و استکبارستیزی، اخلاص، تواضع و فروتنی، بصیرت و در نهایت عفو و گذشت، کمترین تأکید را داشته‌اند. نتیجه‌گیری: محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری پایه سوم بیشترین تأکید و پایه دوم کمترین تأکید را داشته و محتوای کتب، از ظرفیت‌های نسبتاً خوب معنوی و اخلاقی متناسب با بیانیه گام دوم برخوردار بودند، ولی به طور نامتعادل و نامتوازن پرداخته شده که لزوم توجه به این مورد در کتب درسی فارسی ضرورت دارد.

DOI:

10.48310/rpllp.2025.16160.1143

واژه‌های کلیدی:

بیانیه گام دوم،

تحلیل محتوا،

کتب درسی فارسی خوانداری،

معنویت،

اخلاق،

یازدهم متوسطه.

۱. نویسنده مسئول

mmirza1000@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

شماره صفحات: ۲۲

کتاب درسی به عنوان منبعی از ادبیات که درون مایه معنوی و اخلاقی برای کودکان دارند، می‌تواند در رشد تربیت معنوی و اخلاقی بر پایه رشد فردی و جمعی کودکان اثر گذاشته و با رویکرد هنرمندانه به معنویت و اخلاق و توسعه آن برای تربیت معنوی و اخلاقی کودک دامن زنند. امروزه ضرورت توجه به تربیت بر اساس مؤلفه‌های معنوی و اخلاقی کودکان بیش از هر زمان دیگری است. تمرکز دنیای معاصر به پیشرفت‌های صنعتی، اقتصادی، تبلیغاتی پر زرق و برق، تهاجم فرهنگ‌های متخاصم و ناسالم از طریق فضای مجازی و رسانه‌های گوناگون و دسترسی آسان کودک به آنها، سلامت جسم و روح او را به مخاطره انداخته و سبب از بین رفتن ارتباط کودک با کلیت خود، انسانیت، محیط و جهان پیرامون شده و از این رو، تربیت بر پایه معنویت و اخلاق کودک، مورد توجه متخصصان عرصه تعلیم و تربیت قرار گرفته است.

معنویت^۱ از دیدگاه قرآن شامل مبانی اعتقادی، اخلاقی و عبادی است. بعد اعتقادی بر اصالت روح، اصالت فطرت، عالم غیب و شریعت استوار است. بعد اخلاقی بر حسن معاشرت، توکل، کسب علم، احسان، تواضع، ساده‌زیستی و پرهیزگاری استوار است و اما بعد عبادی بر انس با قرآن، نماز، نوافل و مستحبات و دعا مبتنی است (ترک زاده، راضی، ۱۳۹۶).

اخلاق^۲ مجموعه‌ای از ملکات نفسانی، صفات، ویژگی‌ها و خصایص روحی که جنبه عمومی و عام دارند را شامل است. علم اخلاق مشتمل بر حوزه‌های مختلفی مانند؛ اخلاق بندگی، اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و اخلاق زیست‌محیطی است. مراد از اخلاق اجتماعی، ارزش‌ها و ضدارزش‌های حاکم بر رابطه فرد با سایر انسان‌ها است، مانند؛ معاشرت نیکو، عدل، احسان، حسد و تکبر. در زندگی اجتماعی، قوانین، مقررات و آداب خاصی از جمله آداب و نحوه معاشرت ضرورت می‌یابد که بسیاری از آنها در زندگی فردی مطرح نمی‌شوند، لذا اسلام - به عنوان دین خاتم - کامل‌ترین و عالی‌ترین برنامه زندگی را در هر بعد فردی و اجتماعی به ارمغان آورده و عمل بدان به طور قطع سعادت فرد و اجتماع را تامین می‌کند (طالعی اردکانی، ۱۳۹۷).

حیات فکری، معنوی و اخلاقی جامعه به دست آموزش و پرورش است، طبیعی است که این امر مهم بدون شناخت، باور و عمل به اصول اخلاقی در محتوای آموزشی و درسی امکان‌پذیر نیست. آراسته شدن محتوای کتب درسی به نشانه شناخت، سعه صدر، تواضع، ارزش‌های الهی، هدایت، استدلال و برهان منطقی و شرعی و متخلق شدن به محتوای اخلاق و خلق نیکو به طور قطع می‌توان میزان شناخت و سطح کیفی محتوای کتب درسی^۳ و سواد تربیتی دانش‌آموزان را ارتقا دهد.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) همواره بر برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایمان، توکل در خود و جامعه تأکید داشته‌اند. از نظر ایشان، معنویت نه تنها شالوده و کالبد انقلاب اسلامی را تشکیل می‌دهد، بلکه پیام فراگیر انقلاب اسلامی به دیگران نیز پیام معنویت است. ایشان

می‌فرماید: پیام انقلاب اسلامی، پیام معنویت ما توجه به معنویت، وارد کردن عنصر معنویت در زندگی انسان و توجه به اخلاق و خداست. معنویت، هم معنویت اسلامی و قرآنی است و هم از متن قرآن و هم متن دین گرفته شده است. ما از معنویت به هیچ‌عنوان صرف‌نظر نمی‌کنیم، روح و اساس کار ما معنویت است (خوشدونی، ۱۳۹۸).

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی^۱، تجدید مطلعی است خطاب به ملت ایران و به‌ویژه جوانان که به‌مثابه منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی خواهد بود و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد. این گام دوم انقلاب را به آرمان بزرگش که همانا ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواح‌حافظه) هست، نزدیک خواهد کرد. افزایش چشمگیر عبار معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه، این پدیده مبارک را، رفتار و منش حضرت امام خمینی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود. هرچند دست تطاول تبلیغات مروج فساد و بی‌بندوباری در طول دوران پهلوی‌ها به آن ضربه‌های سخت زده و لجن‌زاری از آلودگی اخلاقی غربی را به درون زندگی مردم متوسط و بخصوص جوانان کشانده بود، ولی رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی به‌ویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. مجاهدت‌های جوانان در میدان‌های سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیه برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد. پدران و مادران و همسران با احساس وظیفه دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب‌دیده آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند. مساجد و فضاهای دینی رونقی بی‌سابقه گرفت. صف نوبت برای اعتکاف از هزاران جوان و استاد و دانشجو و زن و مرد و صف نوبت برای اردوهای جهادی و جهاد‌سازندگی و بسیج‌سازندگی از هزاران جوان داوطلب و فداکار آکنده شد. نماز و حج و روزه‌داری و پیاده‌روی زیارت و مراسم گوناگون دینی و انفاقات و صدقات واجب و مستحب در همه‌جا به‌ویژه میان جوانان رونق یافت و تا امروز، روزبه‌روز بیشتر و باکیفیت‌تر شده است و اینها همه در دورانی اتفاق افتاده که سقوط اخلاقی روزافزون غرب و پیروانش و تبلیغات پر حجم آنان برای کشاندن مرد و زن به لجنزارهای فساد، اخلاق و معنویت را در بخش‌های عمده عالم منزوی کرده است؛ و این معجزه‌ای دیگر از انقلاب و نظام اسلامی فعال و پیشرو است. ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر، امکان بسیار خطرناکی در اختیار کانون‌های ضد معنویت و ضد اخلاق نهاده است و هم‌اکنون تهاجم روزافزون دشمنان به دل‌های پاک جوانان و نوجوانان و حتی نونهالان با بهره‌گیری از این ابزارها را به چشم خود می‌بینیم. دستگاه‌های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد و این البته به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست. در دوره

پیشرو باید در این باره‌ها برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت جامعی تنظیم و اجرا شود؛ ان‌شاء‌الله. (خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

توجه به کسب و ارتقا شایستگی‌ها در باب معنویت‌گرایی و روحیه اخلاق و اخلاق‌مداری از موارد مهم اشاره شده در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است. رفتار اسلامی و الگوبرداری معنوی و اخلاقی از آموزه‌های دینی و بهبود و ارتقای اصول و مبانی معنوی و اخلاق، بهترین مسیر برای رشد و تعالی افراد در جامعه و مقاومت در برابر وسوسه‌های شیطانی به‌ویژه برای نهادینه‌شدن این امر از طریق محتوای کتب درسی برای دانش‌آموزان و با نقش راهبری معلمان در همه سطوح است.

محتوای برنامه درسی مدارس در قالب محتوای کتب رسمی درسی یکی از عوامل کلیدی مؤثر در فرایند تربیت‌پذیری معنوی و توسعه وجدان اخلاقی در قالب رشد شناختی برای کودکان هستند که تحلیل آنها از جنبه‌های تربیتی متناسب با گسترش هویت‌یابی برای کودکان می‌تواند باعث شناخت در مورد معنا و مفهوم زندگی معنوی و اخلاقی، رشد خود رضایتی دینی، تطبیق با شرایط، احساس تعهد معنوی و اخلاقی و درک متقابل از مفهوم خود معنوی و اخلاقی با محیط اطراف و ارزش‌های پذیرفته شده می‌شود (Lee, 2020).

در اهمیت موضوع باید گفت: در متن بیانیه گام دوم انقلاب در فصل دوم آن در باب معنویت و اخلاق بیان شده است که به معنی برجسته‌کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتمادبه‌نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند.

شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق‌چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید، پس حکومت‌ها نمی‌توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند؛ با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه معقول بستیزند و خلاصه اجازه ندهند که جهنمی‌ها مردم را با زور و فریب، جهنمی کنند.

رهبر معظم انقلاب، معنویت را در محور دوم در کنار اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب همراه کرده است. ایشان معنویت را حلقه مفقوده زندگی انسان امروزی در همه عرصه‌ها می‌داند و آن را جهت‌دهنده و هدایت‌بخش به سلوک آدمی می‌داند. ایشان متناسب با نقش‌ها و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و حاکمیتی، موضوع معنویت را در کنار رعایت اخلاق‌مداری را به همه آحاد جامعه، حوزه‌ها، دانشگاه‌ها و سایر مراکز فرهنگی و نهادهای قانون‌گذار، رسانه‌ها و دولت گوشزد کرده‌اند (سلیمانی، ۱۳۹۹).

بهبود و ارتقای معنویت و اخلاق در محتوای کتب درسی فارسی خوانداری در دوره اول ابتدایی از اهمیت زیادی در کارایی و اثربخشی و انتقال این مفاهیم به دانش‌آموزان برخوردار است. کتاب درسی یکی از عوامل رشد و توسعه یادگیری شناختی دانش‌آموزان بوده و استفاده از تحلیل محتوا کتب درسی بر این فرض است که کتاب علاوه بر اینکه دارای پیام‌های آشکار و صریح است، دارای پیام‌های نهانی است که هر خواننده‌ای را تحت تاثیر قرار داده و نقش آن فراهم نمودن امکانات و شرایط مناسب برای یادگیری در جهت ایجاد تغییرات مطلوب رفتاری از طریق آموزش است. کتاب درسی از پرکاربردترین و مهم‌ترین رسانه‌های آموزشی در نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف جهان، به‌ویژه نهاد آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است که سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب شده و فعالیت‌های یادگیرندگان بر محور آن سازماندهی می‌شود.

در پژوهش حاضر، ابتدا برای استخراج موارد مشترک و مهم با رویکردی کل‌نگر و جهانی معنویت و اخلاق که باید در محتوای کتب درسی به‌عنوان مرجع اصلی برنامه درسی^۱ مورد توجه قرار گیرند، مبانی نظری کلی معنوی و اخلاقی و تحقیقات مختلف در این زمینه، مورد مطالعه قرار گرفته تا مؤلفه‌های کلیدی استخراج گردند. سپس محتوای کتب درسی با توجه به این چارچوب تحلیل شد تا مشخص شود محتوای کتب درسی تا چه اندازه به محتوای معنوی و اخلاقی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (با توجه به اینکه این بیانیه در سال ۱۳۹۷ ابلاغ گردید و به‌عنوان یک سند مهم و اساسی بالادستی نظام تلقی می‌شود) در کتب درسی فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی توجه شده است؛ بنابراین با عنایت به این که یکی از اهداف استراتژیک نظام جمهوری اسلامی ایران و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، تبیین و نشر فرایند، شاخص‌ها، مؤلفه‌های معنوی و اخلاقی اسلامی و ایرانی در منطقه و سپس جهان است، لذا با توجه به نقش محوری و رسالت نهاد آموزش و پرورش در این مورد، بنابراین تحلیل مؤلفه‌های هویت محور مرتبط با معنویت و اخلاق متناسب با بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتب درسی فارسی خوانداری در دوره اول ابتدایی از اهمیت مهمی برخوردار است.

پژوهشگران حاضر، هدف‌های آموزشی کتب فارسی پایه اول ابتدایی را در سه حیطه شناختی، عاطفی و مهارتی تقسیم نموده‌اند. حوزه شناختی شامل: آشنایی با نمادهای خط فارسی و گسترش حوزه نمادها و معانی مناسب و متناسب، شناخت اولیه عناصر محور جان‌نشینی و هم‌نشینی، شناخت گونه گفتاری زبان معیار، شناخت نمونه‌های نظم مناسب و متناسب، آشنایی اولیه با مسائل اعتقادی، ملی، علمی، اجتماعی و هنری و شناخت شیوه‌های صحیح تقویت و پرورش حافظه و تفکر خلاق. حوزه عاطفی در برگیرنده: فراهم آوردن زمینه‌های ایجاد علاقه و نگرش مثبت نسبت به برقراری ارتباط شنیداری و گفتاری، مطالعه اولیه نوشته‌های ساده و تصویری و مسائل اعتقادی، ملی، علمی و هنری. حوزه مهارتی شامل پرورش مهارت‌های گوش‌دادن، فهمیدن، سخن‌گفتن، خواندن و نوشتن. در پایه دوم ابتدایی، اهداف شامل: بلندخوانی و صامت‌خوانی، خواندن با لحن و آهنگ مناسب، درک و ارتباط بین بخش‌های مختلف نوشته‌ها، به‌کارگیری کارافزارهای مناسب خواندن، گسترش دایره دید

در خواندن، پرورش مشاهده و تقویت توانایی خوب دیدن و توانایی فعالیت‌های ویژه (گوش کردن، نگاه کردن، پیدا کردن، فکر کردن، واژه‌سازی، تشخیص درست و نادرست، آموختن، نمایش، بازی، کتاب‌خوانی، حفظ کردن و اندیشیدن). در پایه سوم هم علاوه بر تأکید بر کلیه موارد پایه اول و دوم، بر تکمیل اهدافی همچون: توانایی بیان احساسات، استدلال، توجه، دقت و تمرکز حواس، توجه به هسته معنای پیام در جمله، گسترش و تولید واژه‌های جدید، توانایی ارتباط تصاویر متوالی، ارتقا سواد بصری، نظم و انسجام فکری، رشد قوه بیان، پیوند متن درس به زندگی واقعی و افق درک مفاهیم متمرکز است.

بنابراین، هدف از این پژوهش، بررسی تحلیل محتوا^۱ کتب درسی فارسی خوانداری دوره اول آموزش ابتدایی^۲ بر اساس میزان تأکید بر مؤلفه‌های تربیتی از حیث معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، تألیف سال تحصیلی ۱۴۰۲/۱۴۰۳ است. سؤالات که در اینجا مطرح می‌شوند عبارت‌اند از:

مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی کدام‌اند؟

در محتوای کتب درسی فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی تا چه میزان به مؤلفه‌های اخلاق و معنویت منطبق با بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی توجه شده است؟

پیشینه پژوهش

معنویت و اخلاق به‌عنوان حلقه‌های گمشده در نظام‌های آموزشی و تربیتی در بسیاری از نقاط جهان است و در این بین گنجاندن مؤلفه‌های معنوی و اخلاقی در محتوای کتب درسی می‌تواند نقش مهمی در این زمینه داشته باشد که در ادامه به برخی از تحقیقات در این زمینه در داخل و خارج از کشور اشاره می‌شود. پژوهشی توسط ابراهیمی و پنج‌تنی در زمینه تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی پایه سوم انجام گرفت. نتایج بیانگر آن است که استانداردهای لازم در نگارش متن و تصاویر فعال رعایت نشده و به مفاهیم و مؤلفه‌های اخلاقی و معنوی تربیتی در حد کمی پرداخته شده و بازنگری لازم را می‌طلبد تا دانش‌آموزان به لحاظ یادگیری این مفاهیم ارتباط بهتری به صورت عملی در زندگی واقعی با آنها برقرار کنند و درگیری ذهنی و میزان تفکر آنان در جهت مثبت ارتقا یابد (ابراهیمی، پنج‌تنی، ۱۴۰۲). در مورد واکاوی مضامین دینی کتاب‌های فارسی و نگارش پژوهشی توسط التیامی‌نیا و شیرخانی انجام گرفت. مشخص شد که نمادهای دینی، عقاید مذهبی، شخصیت‌های مذهبی و توجه به آیات، احادیث و روایات مربوط به امور معنوی و اخلاقی توجه و عملکرد خوبی شده است (التیامی‌نیا، شیرخانی، ۱۴۰۲). پژوهشی توسط حمیدی زاده و سادات جنید، در خصوص بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت دینی در کتب فارسی در دوره ابتدایی انجام گرفت. مشخص شد که توجه به ارزش‌ها و هنجارهای مذهبی بیشترین و کمترین میزان توجه به سیره زندگی مبتنی بر دین

است و بیشترین کاربرد مؤلفه هویت دینی در متن و کمترین میزان استفاده در تصاویر بوده است؛ ولی باین وجود در کتاب‌های درسی فارسی از هویت دینی دانش‌آموزان غفلت شده است (حمیدی زاده، سادات جنید، ۱۴۰۲). پژوهشی، توسط احمدیانی و بکران در خصوص بررسی و تحلیل محتوای کتب فارسی دوره اول ابتدایی انجام گرفت. نتایج نشان داد که در محتوای کتب فارسی دوره اول ابتدایی به اهداف اعتقادی، معنوی و اخلاقی در حد متوازن با سایر اهداف علمی و آموزشی، فرهنگ‌پذیری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی پرداخته نشده است و نیاز به بازنگری هستند (احمدیانی، بکران، ۱۴۰۲). پژوهشی توسط غلامی مهرا و همکاران در خصوص بررسی محتوای کتاب فارسی پایه اول از لحاظ توجه به ساحت تعلیم‌وتربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی صورت گرفت. نتایج نشان داد که کتاب فارسی پایه اول ابتدایی در مجموع با تعداد ۱۶۱ مورد به ساخت تعلیم‌وتربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی توجه کرده و در سطح متوسط ارزیابی می‌شود (غلامی مهرا، بنیسی، عرفان، ۱۴۰۲). پژوهشی توسط محمدباقر و تقوی در خصوص تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی صورت گرفت. نتایج نشان داد که مؤلفه‌های طبیعت‌شناسی، محبت، مهرورزی، وطن‌پرستی بیشترین میزان توجه از نظر تربیت اخلاقی را در محتوای کتاب‌های فارسی داشتند و مؤلفه‌های نکوهش هواوهوس نفسانی، صبر و بردباری از اولویت دوم و کمتری برخوردار بودند (محمدباقر، تقوی، ۱۴۰۱). پژوهشی توسط نیک پناه در خصوص تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی انجام گرفت. نتایج نشان داد که طبیعت‌شناسی، محبت، مهرورزی و وطن‌پرستی بیشترین میزان توجه را از لحاظ مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول را داشتند (نیک پناه، ۱۴۰۱). پژوهشی توسط میر و همکاران در زمینه تحلیل محتوای کتب فارسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های اخلاقی صورت گرفت. نتایج نشان داد که در محتوای کتب فارسی دوره ابتدایی بر مؤلفه‌های اخلاقی نظیر: مؤدب، محبت و مهرورزی تأکید شده است و از سایر اهداف اخلاقی غفلت شده است که باید فرصت و شرایط بهتری از طریق محتوای کتب فارسی برای نهادینه نمودن مؤلفه‌های اخلاقی صورت گیرد (میر، شاهباز، آدرسا، ۱۴۰۰). پژوهشی توسط هاشمی در خصوص تحلیل محتوای کتاب فارسی هفتم از حیث مؤلفه‌های اخلاقی صورت گرفت. نتایج بیانگر این بود که کمتر از نیمی از کتاب به مقوله‌های اخلاقی نظیر: مسئولیت‌پذیری و خودباوری پرداخته بودند و به زیر مؤلفه‌های وظیفه‌شناسی و مثبت‌اندیشی توجه خوبی شده بود (هاشمی، ۱۴۰۰). پژوهشی توسط هاشمی در خصوص تحلیل محتوای کتاب فارسی هفتم از حیث مؤلفه‌های اخلاقی صورت گرفت. نتایج بیانگر این بود که کمتر از نیمی از کتاب به مقوله‌های اخلاقی نظیر: مسئولیت‌پذیری و خودباوری پرداخته بودند و به زیر مؤلفه‌های وظیفه‌شناسی و مثبت‌اندیشی توجه خوبی شده بود (هاشمی، ۱۴۰۰). پژوهشی در مورد تحلیل محتوای کیفی متون کتب فارسی مقطع ابتدایی صورت گرفت. نتایج بیانگر این بود که شجاعت (دلیری)، صداقت (راست‌گو و درستکار بودن) و خیرخواهی (خیر رساندن به دیگران و خود) از جمله فضایل سه‌گانه اخلاق اسلامی‌اند که در کتب به خوبی به آنان اشاره شده است (توسلی، مشیدی، ۱۴۰۰). پژوهشی توسط مرادی و غلام‌پور در مورد تحلیل محتوای

کتب فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی صورت گرفت. نتایج نشان داد که در محتوای کتب فارسی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی به طور نامتعادل به این مؤلفه‌ها پرداخته شده است و بیشتر بر آموزش به‌کارگیری معیارهای عقلانی و دینی تأکید شده و کمتر به آموزش قوانین و مقررات پرداخته شده است که لزوم توجه به متوازن به این مؤلفه‌ها در کتب فارسی ضرورت دارد (مرادی، غلام‌پور، ۱۳۹۹). پژوهشی توسط مرادی و همکاران در زمینه بررسی و تحلیل مؤلفه‌های مرتبط با فرهنگ ایرانی - اسلامی در کتب فارسی خوانداری صورت گرفت. نتایج مشخص کرد که مؤلفه‌های فرهنگی دین اسلام نظیر: وفاداری، عزت، صبر، شجاعت، تعقل و تفکر از اهمیت خوبی در کتب برخوردار بودند؛ ولی کتاب‌های بررسی شده از محتوای غنی و کاملی برای تقویت و انتقال فرهنگ ایرانی - اسلامی برخوردار نبودند (مرادی، حمیدی، داود نیا، ۱۳۹۹). پژوهشی توسط بازگیر و بازگیر در خصوص تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی پایه اول تا سوم بر اساس اهداف آموزشی در حوزه خیر و نیکوکاری انجام گرفت. نتایج نشان داد که مفهوم تعاون و همکاری و مفهوم دوستی از طریق نمایش، بازی و صندلی صمیمیت مورد توجه بوده است (بازگیر، بازگیر، ۱۳۹۸). پژوهشی توسط خاسنیه و خومیسه، در مورد تحلیل محتوای ارزش‌های فرهنگی و دینی در کتب درسی دوره متوسطه انجام شد. نتایج نشان داد که اعتقادات و رفتارهای معنوی، عرفانی و اخلاقی با ۲۲ درصد، جامعه‌پذیری و چرخه زندگی ۶۰ درصد، هویت ملی و حماسی با ۱۱ درصد و ساختارگرایی بنیادهای اجتماعی و سیاسی با ۶ درصد بیشترین تأکید را در کتب درسی داشته‌اند (Khusniyah, Khomsiyah, 2019). پژوهشی توسط اوبانی و مورتونین، در مورد نقش معنویت، دین و ارزش‌های بر روی هویت کودکان صورت گرفت. نتایج بیانگر این بود که بازنمایی زمینه‌های فرهنگی، آموزشی، معنوی و دینی کودکان از یک‌طرف و میزان علاقه خاص در مورد احترام بین فرهنگی به ارزش‌های معنوی و دینی در محیط یادگیری مدرسه از جمله محتوا و عناصر برنامه درسی از عوامل استراتژیک در کسب و ارتقا و ثبات هویت معنوی کودکان بوده که تأثیرات مهم و ماندگاری در دوران جوانی و میان‌سالی حتی خواهند داشت (Ubani, Murtonen, 2017). پژوهشی توسط الدوساری و همکاران در مورد تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی در اردون و عربستان سعودی از منظر توجه به ابعاد اسلامی صورت گرفت. نتایج نشان داد که محتوای کتب درسی در دو کشور ریشه در دین اسلام داشته‌اند و بر سطوح مختلف سطح دانش توجه کرده و یک نوع یکپارچگی موضوعی در قالب آداب و مناسکی دینی و معنوی در محتوای کتاب‌ها موجود است (Aldossari, Alkaldi, Altarawne, 2016). با مطالعه و بررسی مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در تحقیقات فوق، مشخص شد که بین نتایج پژوهش‌های مورد مطالعه با همدیگر، همخوانی مطلوبی وجود دارد و جنبه نوآورانه پژوهش حاضر این است که تمرکز بر محتوای خاص کتب درسی فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی به صورت (متون نشر و نظم، تصاویر، سؤالات، تکالیف و مهارت‌های خوانداری) به‌عنوان مهم‌ترین و اساسی‌ترین مقطع تحصیلی در نظام تعلیم و تربیت از حیث کسب شناخت و نهادینه نمودن ابعاد و ارزش‌های معنوی و اخلاقی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (چنین پژوهشی تا کنون در این زمینه در کشور انجام نشده است) برای دانش‌آموزان از طریق تحلیل محتوای کتب درسی بوده و

علاوه بر این می‌تواند اطلاعات و رهنمودهایی مهم برای شناخت نقاط قوت و ضعف به‌قصد اصلاح و پیشرفت برای معلمان و مؤلفان کتب درسی فارسی خواننداری دوره اول ابتدایی در این زمینه هم فراهم سازد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به شیوه توصیفی^۱ و از نوع تحقیقات کاربردی^۲ و به روش تحلیل اسنادی و تحلیل محتوا انجام شده است. بدین صورت که ابتدا مؤلفه‌های مفهومی رشد معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به کمک روش تحلیل اسنادی از متون نظری و سوابق پژوهشی استخراج و شمارش و سپس میزان توجه به آنها در کتب درسی فارسی خواننداری دوره اول ابتدایی تحلیل محتوا شده و روش شمارش نیز، میزان فراوانی است. به عبارتی دیگر در تحلیل محتوا از طرح برآورد پدیده‌ها در متن داده‌ها، که اصلی‌ترین نوع طرح تحقیق در تحلیل محتواست استفاده شده است. داده‌ها بر حسب فراوانی وقوع، توصیف و کمیت‌ها، حاصل شمارش فراوانی هستند. مفروضات استنباط‌های آماری باتوجه‌به منطق تحلیل محتوا اتخاذ شده است که رایج‌ترین شکل آن، توجه به فراوانی است. در این پژوهش، معیار مقایسه توزیع نرمال فراوانی‌ها در مورد مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است که فرض بر این است که مؤلفه‌های آن وزن یکسانی دارند. در زمینه کتب درسی فارسی خواننداری دوره اول ابتدایی، توزیع نرمال مجموع مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی باتوجه‌به حجم کتب درسی فارسی خواننداری دوره اول ابتدایی موردنظر بوده است. تحلیل محتوا، معنایی است و فراوانی اشاره به مؤلفه‌های پانزده‌گانه معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی دارد. برای اعتباربخشی تحلیل، علاوه بر نظر موجود متخصصان تعلیم‌وتربیت و دانشگاهی از تجربیات نظری و عملی معلمان ابتدایی، مبلغان، روحانیون و صاحب‌نظران امور معنوی و اخلاقی هم استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، در بخش تحلیل اسنادی کلیه متون مرتبط با معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بوده و در بخش تحلیل محتوا نیز کتب درسی فارسی خواننداری دوره اول ابتدایی چاپ شده در سال تحصیلی ۱۴۰۲/۱۴۰۳ هستند. باتوجه‌به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه پژوهشی، از نمونه‌گیری صرف‌نظر شد و کل جامعه آماری در بخش تحلیل اسنادی بررسی شده و به‌علاوه کل کتاب‌های درسی فارسی خواننداری در دوره اول ابتدایی مذکور نیز تحلیل محتوا شده‌اند. به‌عبارت‌دیگر نمونه‌های مورد بررسی به‌صورت هدفمند و باتوجه‌به انطباق با منطق تحلیلی، پژوهش انتخاب شدند. ابزارهای اندازه‌گیری هم فرم فیش‌برداری از اطلاعات و در بخش تحلیل محتوا نیز سیاهه (چک‌لیست) محقق ساخته بوده شامل (متن، تصویر، سؤال، تکلیف، فعالیت و مهارت‌های عملی خواننداری) با استفاده از شاخص‌های توصیفی بود که به‌منظور تدوین آن، تعداد قابل‌ملاحظه‌ای از منابع نظری و پژوهشی مرتبط با موضوع معنویت و

1. Descriptive
2. Applied Research's

تحلیل محتوای کتب فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی... / مهدی میرزایی و دیگران ۳۵

اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بررسی و مؤلفه‌های مرتبط با آن استخراج شدند. به‌منظور روایی و پایایی^۱ ابزار پژوهش، از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است.

یافته‌ها

جدول ۱/۱: مؤلفه‌ها، نمونه‌ها و مصادیق مرتبط با معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در

کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲/۱۴۰۳

ردیف	نمونه‌ها و مصادیق			مؤلفه‌ها	ردیف		
	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم				
۴	-	-	متن درس فداکاران ص ۵۰ متن درس ایران عزیز ص ۹۴	متن درس مادر ص ۴۰ متن درس پرچم ص ۷۸	ایثار و فداکاری	۱	
۱۴	-	-	متن درس محله ما ص ۱۴ متن درس فداکاران ص ۵۲ متن درس پیراهن بهشتی ص ۶۶ فعالیت نگاه کن و بگو ص ۱۷ فعالیت نگاه کن و بگو ص ۵۴ فعالیت واژه‌آموزی کار نیک ص ۵۹	متن حکایت چغندر پر برکت ص ۱۴ فعالیت بخوان و بیندیش ص ۱۴ متن درس همکاری ص ۵۵ متن شعر (درخت‌کاری) ص ۱۱۰ متن درس چوپان درستکار ص ۳۲ متن درس دوستان ما ص ۴۳	تصویر نگاره ۶ بازی‌بازی تماشا ص ۱۴ تصویر نگاره ۱ به خانه ما خوش آمدی ص ۲	کمک و یاری‌رسانی به دیگران	۲
۳	-	-	متن درس بوی نرگس ص ۷۳ فعالیت بخوان و بیندیش ص ۱۰۶	متن درس خاطرات انقلاب ص ۹۶	ظلم و استکبارستیزی	۳	
۹	-	-	متن درس فداکاران ص ۵۱ متن درس پیراهن بهشتی ص ۶۶ متن درس کار نیک ص ۵۷	متن درس کوشا و نوشا ص ۳۸ متن درس هنرمند ص ۶۵	چشمه و چراگاه ص ۷۱ متن درس ژاله و منیژه ص ۷۴ متن درس	صبر و تحمل‌گرایی	۴

1. Validity & Reliability

۳۶ نشریه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی؛ دوره ۵، شماره ۴/ زمستان ۱۴۰۳

			متن درس بوی نرگس ص ۷۷		خاطرات انقلاب ص ۹۶		
۱۰	-	-	متن درس ایران آباد ص ۱۰۳ متن درس فداکاران ص ۵۲	۰	تصویر نگاره ۷ به به چه روستایی! ص ۱۶ متن درس رضا ص ۹۵ متن شعر (شاد و خندانیم) ص ۱۱۰ متن درس خاطرات انقلاب ص ۹۶ متن درس میهن ما ص ۷۹ متن درس همکاری ص ۶۴ متن شعر (ای ایران) ص ۷۴ متن شعر (ما کودکانیم) ص ۶۳	یکرنگی و همدلی	۵
۱۵	-	-	متن درس محله ما ص ۱۴ فعالیت پیاموز و بگو ص ۵۹	متن درس مسجد محله ما ص ۱۰ متن درس چوپان درستکار ص ۳۲ متن حکایت چغندر پر برکت ص ۱۴ متن حکایت همکاری ص ۵۵	فعالیت بین و بگو ص ۱۷ فعالیت بین و بگو ص ۶۶ فعالیت بین و بگو ص ۴۲ فعالیت بین و بگو ص ۵۰ متن درس مادر ص ۴۰ متن درس کلاس ص ۳۵ متن درس باران ص ۲۸ متن درس مدرسه ص ۳۴ متن درس علی و	نیکوکاری	۶

تحلیل محتوای کتب فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی... / مهدی میرزایی و دیگران ۳۷

					معصومه ص ۸۸		
۷			متن درس علی و معصومه ص ۸۸ متن درس اردک ص ۵۲	تواضع و فروتنی			۳
۸			متن درس پرچم ص ۸۶	بصیرت			۲
۹			متن درس فداکاران ص ۵۱ متن درس ایران آباد ص ۱۰۳ فعالیت بخوان و حفظ کن ص ۱۰۱	شجاعت	متن درس سرباز ص ۴۵ متن درس چوپان درستکار ص ۳۲		۵
۱۰			فعالیت نگاه کن و بگو ص ۱۷ فعالیت قصه تنگ بلور ص ۲۵ متن درس آسمان آبی طبیعت پاک ص ۳۰ تصویر درس آسمان آبی طبیعت پاک ص ۳۰ متن درس آواز گنجشک ص ۳۶ فعالیت درک مطلب ص ۴۳	زایش قوه تعقل و تفکر	تصویر نگاره ۵ از کلاس ما چه خبر؟ ص ۱۲ تصویر نگاره ۸ چه دنیای قشنگی ص ۱۹ تصویر نگاره ۱۰ نوروز در خانه ی ما ص ۲۳ فعالیت ببین و بگو ص ۲۲ فعالیت ببین و بگو ص ۶۶		۱۸
۱۱			متن درس مسجد محله ما ص ۱۱ متن درس زیارت ص ۵۷ متن درس کوشا و نوشا ص ۳۶ متن درس کتابخانه کلاس ما ص ۵ متن درس کتابخانه کلاس ما ص ۶ تصویر متن درس	خودسازی معنوی و اخلاقی	متن درس پیامبر مهربان ص ۱۰۴ متن درس کتابخوانی ص ۷۵ درس متن قرآن ص ۷۸ درس رضا ص ۹۵ متن درس		۱۹

۳۸ نشریه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی؛ دوره ۵، شماره ۴/ زمستان ۱۴۰۳

			متن درس چشم‌های آسمان ص ۱۲۸ متن درس پیراهن بهشتی ص ۶۶	مسجد محله ما ص ۱۱ تصویر درس چوپان درستکار ص ۳۲	همکاری ص ۶۴		
۱۷	-	-	متن درس پیراهن بهشتی ص ۶۶ متن درس بوی نرگس ص ۷۷ متن درس یار مهربان ص ۸۴ متن درس ایران آباد ص ۱۰۳ متن درس دریا ص ۱۱۰ متن درس اگر جنگل نباشد ص ۱۱۴	متن درس مسجد محله ما ص ۱۱ متن درس از همه مهربان‌تر ص ۵۱ متن درس زیارت ص ۵۷ متن درس زیارت ص ۵۸ فعالیت بیاموز و بگو ص ۵۹	تصویر نگاره ۹ در مسجد محله ص ۲۱ متن درس قرآن ص ۷۸ متن درس رضا ص ۹۵ متن درس پیامبر مهربان ص ۱۰۴ متن شعر پیغمبر ص ۱۰۷ متن درس چهارفصل ص ۱۱۱	ایمان به خدا	۱۲
۳	-	-	متن درس ایران آباد ص ۱۰۳	متن درس مسجد محله ما ص ۱۱ متن درس چوپان درستکار ص ۳۲	.	اخلاص	۱۳
۲	-	-	متن درس ایران آباد ص ۱۰۲		متن درس کتاب‌خوانی ص ۷۵	وفاداری	۱۴
۲	-	-	متن درس محله ما ص ۱۴ متن درس پیراهن بهشتی ص ۶۶		.	عفو و گذشت	۱۵
۱۲۷	-	-	۴۶	۳۶	۴۵	مجموع	

جدول ۱/۲: فراوانی مؤلفه‌های مرتبط با معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی

خوانداری دوره اول ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۲/۱۴۰۳

ردیف	پایه‌های تحصیلی دوره اول ابتدایی			مؤلفه‌ها	ردیف
	اول	دوم	سوم		
	-	-	-		

تحلیل محتوای کتب فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی... / مهدی میرزایی و دیگران ۳۹

۱	ایثار و فداکاری	۱	۱	۲	-	۴
۲	کمک و یاری‌رسانی به دیگران	۲	۶	۶	-	۱۴
۳	ظلم و استکبارستیزی	۱	۰	۲	-	۳
۴	صبر و تحمل‌گرایی	۳	۲	۴	-	۹
۵	یکپارگی و همدلی	۸	۰	۲	-	۱۰
۶	نیکوکاری	۹	۴	۲	-	۱۵
۷	تواضع و فروتنی	۲	۰	۱	-	۳
۸	بصیرت	۰	۱	۱	-	۲
۹	شجاعت	۱	۱	۳	-	۵
۱۰	زایش قوه تعقل و تفکر	۵	۷	۶	-	۱۸
۱۱	خودسازی معنوی و اخلاقی	۵	۷	۷	-	۱۹
۱۲	ایمان به خدا	۶	۵	۶	-	۱۷
۱۳	اخلاص	۰	۲	۱	-	۳
۱۴	وفاداری	۱	۰	۱	-	۲
۱۵	عفو و گذشت	۰	۰	۲	-	۲
	مجموع	۴۵	۳۶	۴۶	-	۱۲۷
Chi Square:30/44						

همان‌گونه که در جداول فوق شماره ۱/۱ و ۱/۲ نیز مشخص است، بیشترین تأکید مصداقی مربوط به مؤلفه قوه زایش تعقل و تفکر در محتوای کتاب فارسی خوانداری پایه دوم و همچنین مربوط به خودسازی معنوی و اخلاقی در محتوای کتب فارسی خوانداری پایه‌های دوم و سوم است. در مقایسه فراوانی‌های مربوط به هر مؤلفه تفاوت مشاهده می‌شود. باتوجه به این که فرض بر یکسان بودن اهمیت

مؤلفه‌ها گرفته شد، آزمون آماری مجذور کای برای بررسی معنی‌دار بودن تفاوت‌های مشاهده شده اجرا گردید. باید تأکید نمود که عددی که به‌دست آمده مربوط به تعداد مواردی است که به آن مؤلفه در هر یک از کتب درسی اشاره شده است که ممکن است این اشاره شامل متون نثر و نظم، تصاویر، سؤالات، فعالیت‌ها، تکالیف و مهارت‌های عملی خوانداری باشد. همچنین مشخص شد که پایه سوم بیشترین و پایه دوم کمترین توجه را به موضوع معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی داشتند. میزان فراوانی مؤلفه‌های معنوی و اخلاقی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی ۱۲۷ مورد بود. باتوجه‌به این که مجذور کای (خی ۲)، در جدول از حد ۱ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنادار است. بنا بر نتایج به‌دست‌آمده، در کتب فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی بیشترین توجه به اهمیت و ضرورت مؤلفه خودسازی معنوی و اخلاقی با ۱۹ مورد تأکید و کمترین مؤلفه‌ها هم بصیرت، وفاداری و عفو و گذشت با ۲ مورد تأکید بودند و پایه سوم با ۴۶ مورد بیشترین تأکید و پایه دوم با ۳۶ مورد کمترین تأکید از لحاظ فراوانی در مورد معنویت و اخلاق مطابق با بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

باتوجه‌به تحلیل یافته‌ها در جدول ۱/ ۱، اینک به بررسی سؤالات پژوهش پرداخته می‌شود. سؤال ۱: مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی کدامند؟ برای پاسخ به این سوال بطور مستقیم به بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)، رهبر معظم انقلاب مراجعه کرده که مهم‌ترین این مؤلفه‌های استخراج شده عبارت‌اند از: اخلاص، ایمان به خدا، توکل به خدا، مشارکت مردمی، خیرخواهی، شجاعت، تواضع و فروتنی، اعتماد به نفس، عفو و گذشت، کمک‌رسانی، نیکوکاری، وفاداری، حفظ آبرو، ارتقای شناخت اخلاقی، مدیریت جهادی، افزایش عیار معنویت و اخلاق، برادری و ایثار، فداکاری، پاکی و صداقت، یکرنگی و همدلی، همگرایی و وفاق، پرسشگری، حفظ شان و کرامت اجتماعی، عدم افراطی‌گری، تاب‌آوری و روحیه صبر و تحمل در زندگی اجتماعی، عزت نفس گروهی، ترویج اخلاق و منطق اخلاق جمعی، جوانمردی، روحیه اعتدال‌گرایی و عقلانیت، استکبارستیزی، صدقات، عزت و اقتدار، روحیه انقلابی، آرمان‌خواهی، خودسازی معنوی و اخلاقی، خودباوری، مقابله با استحاله فرهنگی و اخلاقی، تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها، زایش قوه تفکر و تعقل، بصیرت، تحلیل‌گری و استدلال منطقی. در این پژوهش به بررسی و تحلیل برخی از مؤلفه‌ها پرداخته شد.

سؤال ۲: چه مؤلفه‌هایی از تربیت مرتبط با معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در محتوای کتب درسی فارسی خوانداری در دوره اول ابتدایی بیشتر موردتوجه قرار گرفته‌اند؟ مطابق نتایج به دست آمده، مؤلفه‌های خودسازی معنوی و اخلاقی، زایش قوه تعقل و تفکر، ایمان به خدا، نیکوکاری، کمک و یاری‌رسانی، یکرنگی و همدلی، صبر و تحمل‌گرایی، شجاعت، ایثار و فداکاری، بیشترین تأکید، ولی مؤلفه‌های ظلم و استکبارستیزی، اخلاص، تواضع و فروتنی، بصیرت و در نهایت عفو و گذشت آمده‌اند.

در بررسی نتایج حاصل از تحلیل محتوا نشان داد که توجه به مؤلفه‌های مرتبط با مسائل معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی به صورت طبیعی و متوازن دنبال نشده است. در میان پایه سوم، بیش از حد انتظار و در پایه دوم تحصیلی کمتر از حد انتظار به این موضوعات توجه شده است. ولی از نظر تحلیل موضوعی، موضوع خودسازی معنوی و اخلاقی توجه زیادی شده و سایر مباحث در حد متوسط و کمتر توجه شده است. همچنین در مطالعه مؤلفه‌های معنوی و اخلاقی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی، فرصت‌هایی خوبی در زمینه شناخت و آگاهی (حیطه شناختی) در مورد ظرفیت‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، در کتب درسی برای دانش‌آموزان حاصل شد و محتوا نسبتاً غنی بود. ولی چالش مهم این است که در کتب درسی، فقط تمرکز بر روی شناخت و آگاهی به صورت سطحی و فقط در حد حیطه دانش و معلومات به صورت محفوظات بود و سایر طبقات یادگیری حوزه شناختی، عاطفی و عملکردی مثلاً: علاقه‌مندی به انجام امور و مناسک دینی و معنوی و احساس تعلق به کسب و ارتقا شایستگی‌ها در این زمینه و همچنین پایبندی به ارزش‌ها و تعهد اخلاقی و انجام آنها در محیط مدرسه و خارج از مدرسه در مورد معنویت و اخلاقی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی را پوشش وسیع نداده بودند. باید توجه داشت که نارسایی‌های موجود در توجه کامل و جامع و درعین حال مشخص و دقیق به مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی، می‌تواند بخش‌های مختلف آموزش و پرورش در این دوره را تحت‌الشعاع خود قرار دهد و آثار نامطلوبی در فرایندپذیرش، نهادینه‌سازی و اشاعه مفاهیم ارزشی، معنوی، اخلاقی، انقلابی، اسلامی برای دانش‌آموزان در وهله اول و سپس برای معلمان به‌عنوان مدرسان محتوای کتب درسی و انتقال‌دهندگان این‌گونه مفاهیم ایجاد نماید. باتوجه‌به اینکه در این پژوهش مشخص شد که کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی فقط در حیطه شناخت و آگاهی از وضعیت محتوایی خوبی برخوردار بودند؛ ولی در حیطه عاطفی و عملکردی در وضعیت سطحی‌نگری بوده و به طور عمیق از محتوایی غنی برخوردار نبودند که این امر می‌تواند موجب شود که دانش‌آموزان به‌عنوان نسل آینده آفرین جامعه، اطلاعات ناقص و اندکی در مورد اهمیت معنویت و اخلاق در جامعه اسلامی و عمل آنها داشته باشند و احتمال به انحراف کشیدن هم وجود دارد و این مسئله خود خطراتی اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی داشته باشد. اینک باتوجه‌به نتایج پژوهش، پیشنهادات و راهکارهایی ارائه می‌گردد؛ ۱. برای اینکه جریان تحقیقی - پژوهشی از یک‌روند منطقی و منسجم و میدانی گسترده پیروی کند، این پژوهش در مورد محتوای سایر کتب درسی و مقطع تحصیلی دوره دوم ابتدایی و دیگر مقاطع تحصیلی دیگر نیز انجام پذیرد. ۲. برنامه‌ریزان درسی می‌توانند با استفاده از ابعاد و مؤلفه‌های تربیت در زمینه معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که در این پژوهش معرفی شده‌اند، به‌عنوان الگویی عملی جهت‌گزینش، طراحی و تدوین محتوای مناسب‌تر (برای پرورش همه‌جانبه‌تر معنویت، امور اخلاقی و انقلابی دانش‌آموزان) استفاده نمایند. ۳. طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای مرتبط با آموزش مباحث معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ویژه معلمان

دانش‌آموزان، والدین و کارشناسان می‌تواند به‌عنوان مکمل محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی مورداستفاده قرار گیرد. ۴. استفاده از روش گنجاندن محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی به شیوه مارپیچی توسط مؤلفان کتب درسی پیشنهاد می‌شود. پیشنهاد می‌شود صاحب‌نظران و مؤلفان کتب درسی دوره ابتدایی از جمله فارسی خوانداری، سعی کنند محتوا و متون در مورد ابعاد و مؤلفه‌های مسئله معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را به‌صورت مارپیچی که تأکید بر اصل تدریج، یعنی مفاهیم و عقاید معنوی و اخلاقی در طول برنامه درسی به تدریج و با تعیین توالی ابعاد و مؤلفه‌ها عرضه کنند و بدون اینکه تمامی زمینه‌های مورد یادگیری به طور کامل و منظم تکرار شوند. این شیوه می‌تواند قدرت یادگیری و مطالعات دانش‌آموزان را در مورد معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، مدنظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) عمیق‌تر و پایدارتر سازد. ۵. در تهیه و تدوین محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری دوره اول ابتدایی به اهمیت متن، یعنی فعال نگه‌داشتن محتوای معنوی و اخلاقی و درگیرکردن محتوا با دانش‌آموزان و پرسشگری فعال توجه بیشتری شود و متون را در قالب قصه و داستان کوتاه به‌صورت پویا گنجانده شوند. ۶. محتوای کتب درسی کتاب‌های فارسی (مهارت‌های خوانداری: بخوانیم و مهارت‌های نوشتاری: نگارش) در دوره ابتدایی باید در هم ادغام شوند تا هم تصور دانش‌آموزان از جدایی این دو کتاب از هم از بین برود و هم اصل انسجام و به‌هم‌پیوستگی محتوای کتب درسی فارسی لحاظ گردند.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول مسئول انتخاب موضوع، تایپ، ویرایش، ارسال، مکاتبات و جمع‌بندی نهایی مقاله بود و سایر نویسندگان هم هر کدام به‌صورت جداگانه مسئول تحلیل کتب فارسی در پایه‌های مختلف دوره اول ابتدایی بودند.

تشکر و قدردانی

از کارشناسان آموزش دوره اول ابتدایی اداره کل آموزش و پرورش استان ایلام و کارشناس آموزش ابتدایی منطقه موسیان به‌خاطر همکاری در انجام این پژوهش سپاسگزاریم.

تعارض منافع

این پژوهش بر اساس مؤلفه‌های اخلاق نشر، هیچ‌گونه تعارض منافی را در بر نمی‌گیرد و نویسندگان تمامی بایسته‌های اخلاق نشر و عدم تعارض منافع را در نظر داشته‌اند.

منابع

- ابراهیمی، شیمای، پنج‌تنی، فریبا سادات (۱۴۰۲). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی خوانداری پایه سوم بر اساس تحلیل ویلیام رومی: مطالعه موردی سال‌های آموزشی ۱۳۹۱ و ۱۳۹۸، فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه‌ریزی درسی، ۱۴(۱۰)، ۲۰-۱.

- احمدیانی، محمدهادی، بکران، محسن (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل محتوای کتب فارسی دوره اول (اول، دوم، سوم) ابتدایی، شانزدهمین کنفرانس بین‌المللی زبان، ادبیات، فرهنگ و تاریخ.

- التیامی نیا، پارسا، شیرخانی، حسن (۱۴۰۲). واکاوی مضامین دینی کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه، *فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی*، ۴(۱)، ۳۱-۱.

- امام خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷). *بیانیه گام دوم انقلاب برای ملت ایران*، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای.

<http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>

- بازگیر، تهمینه، بازگیر، زهرا (۱۳۹۸). *تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی اول تا سوم بر اساس اهداف آموزشی در حوزه خیر و نیکوکاری*، انتشارات پژوهشکده مطالعات وقف و نیکوکاری (خیر ماندگار).

- ترک‌زاده، جعفر، راضی، الهام (۱۳۹۶). تأملی بر معنویت محیط کاری از منظر رویکرد اسلامی و غربی: کاربرد در رفتار سازمانی، *دوفصلنامه علمی - تخصصی اسلام و مدیریت*، ۶(۱۱)، ۲۶-۱.

- توسلی، طیبه، مشیدی، زینب (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کیفی متون کتب فارسی مقطع ابتدایی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ بر اساس پرداختن به فضایل سه‌گانه اخلاق اسلامی، *دوفصلنامه علمی - پژوهشی تربیت اسلامی*، ۱۶(۳۸)، ۱۲۶-۱۰۳.

- حمیدی زاده، کتایون، سادات جنید، فاطمه (۱۴۰۲). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی و دینی در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، *دوفصلنامه علمی - پژوهشی تربیت اسلامی*، انتشار آن‌لاین (۱۸ آذر ۱۴۰۲).

- خوشدونی، مهدی (۱۳۹۸). معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب و ماهیت آن، *مجله پیام*، شماره ۱۳۳، ۴۳-۲۷.

- سلیمانی، محمد (۱۳۹۹). *درآمدی بر پیش‌شرط‌های تحقق معنویت مورد انتظار در بیانیه گام دوم انقلاب*، کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب.

- طالعی اردکانی، محمد (۱۳۹۷). اخلاق اجتماعی، *فصلنامه علمی - تخصصی اسلام‌پژوهان*، ۵(۷)، ۱۰۷-۸۲.

- غلامی مهرا، لیلیا؛ نیسی، وحید؛ عرفان، آرزو (۱۴۰۲). *میزان توجه به ساحت تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در محتوای کتاب فارسی پایه اول*، هشتمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش.

- مرادی، پیروز، غلام‌پور، میثم (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتب درسی دوره دوم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، *فصلنامه مطالعات اخلاق کاربردی*، ۱۰(۴۰)، ۱۷۵-۱۹۷.

- مرادی، فاطمه؛ حمیدی، زهرا؛ داود نیا، نسرين (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های فرهنگ ایرانی - اسلامی در کتب فارسی خوانداری پایه‌های اول تا ششم ابتدایی، *فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی*، ۲(۱)، ۷۸-۹۸.

- محمدباقر، راحله، تقوی، زهره (۱۴۰۱). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، *فصلنامه پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی*، ۲(۲)، ۸۱-۱۰۶

- میر، کیوان؛ شاهباز، علیرضا؛ آدرسا، علیرضا (۱۴۰۰). *تحلیل محتوای کتب فارسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های اخلاقی*، دوازدهمین کنفرانس ملی روان‌شناسی، علوم تربیتی و اجتماعی.

- نیک پناه، منصور (۱۴۰۱). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره متوسطه اول بر اساس میزان توجه بر مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی*، ۱۴(۵۴)، ۵۲-۳۱.

- وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، *کتاب فارسی خوانداری (بخوانیم) پایه اول، دوم و سوم ابتدایی*، تألیف سال تحصیلی ۱۴۰۳/۱۴۰۲.

- هاشمی، محدثه (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب فارسی هفتم از حیث توجه به مسئولیت‌پذیری و خودباوری، *فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی*، ۲(۴)، ۷۱-۵۶.

- Ahmadiani, M. H. Bakran, M. (2023). Review and analysis of Persian books of the first (1st, 2nd, 3rd) elementary years, The 16th International Conference on Language, Literature, Culture and History. (In Persian)

- Aldossari, A.T; Alkaldi, J.K; Altarawneh, M.H. (2016). Content Analysis of Science Books for Upper Primary Stage in Jordan and Intermediate Stage in Saudi Arabia from an Islamic Perspective: Analytical Comparative Study, *Journal of Education and Practice*, 7 (30), 60-69.

-Bazgir, T. Bazgir, Z. (۲۰۱۸). Analysis of first to third grade Persian books based on educational goals in the field of charity and charity, Research Center for Endowment and Charity Studies (Khir Mandaghr). (In Persian)

-Ebrahimi, S. Panj Teni, F.S. (۲۰۲۳). Analysis of third grade Persian reading books based on William Rumi's analysis: study of educational years ۱۳۹۱ and ۱۳۹۸, *Quarterly Journal of Qualitative Research in Curriculum Planning*, ۱۴(۱۰), ۱-۲۰. (In Persian)

-Eltiaminia, P. Shirkhani, H. (۲۰۲۳). Analysis of religious themes in Persian books and writing in the first middle school, *Research Quarterly in Persian Language and Literature Education*, ۴(۱), ۱-۳۱. (In Persian)

-Gholami Mehra, L; Benisi, V; Erfan, A. (۲۰۲۳). The amount of attention paid to the field of religious, devotional and moral education in the content of the first grade Persian book, The ۱۸th National Conference on New Approaches in Education and Research. (In Persian)

-Hamidzadeh, K. Sadat Junid, F. (۲۰۲۳). Examining the level of attention paid to the components of national and religious identity in Persian books of the primary period, two scientific-research quarterly Journals of Islamic Education, published online (December ۱۸, ۱۴۰۲). (In Persian)

-Hashemi, M. (۲۰۲۲). Content analysis of the seventh Persian book in terms of responsibility and self-confidence, *Research Quarterly in Persian Language and Literature Education*, ۲(۴), ۵۶-۷۱. (In Persian)

-Imam Khamenei, S.A. (۲۰۱۷). Statement of the second step of the revolution for the people of Iran, the information base of the Office for the Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei. (In Persian) <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=۴۱۶۷۳>

-Khoshdoni, M. (۲۰۱۸). Spirituality in the statement of the second step of the revolution and its nature, Payam Magazine, No. ۱۳۳, ۲۷-۴۳. (In Persian)

-Khusniyah, N.L. Khomsiyah, D.I. (۲۰۱۹). Culture And Religion Value in E-English Textbook for High School: A Content Analysis, Journal Pascasarjana IAIN Mataram, ۸(۱), ۱۷-۲۴

-Lee, J.C.K. (۲۰۲۰). Children's Sprituality, Life and Values education: cultural, sprituality and educational perspective, International Journal of Children's Sprituality, ۲۵(۱), ۱-۸

-Moradi, F; Hamidi, Z; Davoodnia, N. (۲۰۱۹). Review and analysis of the elements of Iranian-Islamic culture in Persian reading books of the first to sixth grades, Research Quarterly in Persian Language and Literature Education, ۲(۱), ۷۸-۹۸. (In Persian)

-Moradi, P. Gholampour, M. (۲۰۱۹). Content analysis of second grade textbooks based on the components of moral education, Applied Ethics Studies Quarterly, ۱۰(۴۰), ۱۷۵-۱۹۷. (In Persian)

-Ministry of Education, Educational Research and Planning Organization, Farsi books to read (reading) for the first, second and third grades of elementary school, compiled in the academic year ۲۰۲۴/۲۰۲۳. (In Persian)

-Mir, K, Shahbaz, A. Azarsa, A. (۲۰۲۲). Content analysis of Persian books of elementary school based on moral components, ۱۲th National Conference of Psychology, Educational and Social Sciences. (In Persian)

-Mohammad Baqir, R. Taqvi, Z. (۲۰۲۳). Analysis of the content of Persian books in the primary period based on the level of attention to the components of moral education, Research Quarterly in Islamic Education and Education, ۲(۲), ۸۱-۱۰۶. (In Persian)

-Nik Panah, M. (۲۰۲۲). Analysis of the content of Persian books of the first secondary school based on the level of attention paid to the components of moral education, Research Journal of Educational Literature, ۱۴(۵۴), ۳۱-۵۲. (In Persian)

-Soleimani, M. (۲۰۱۸). An introduction to the prerequisites for the realization of spirituality expected in the statement of the second step of the revolution, The National Conference of Civilizing Components in the Statement of the Second Step of the Revolution. (In Persian)

-Talei Ardakani, M. (۲۰۱۷). Social Ethics, Islamic Scientific Quarterly, ۵(۷), ۱۰۷-۸۲. (In Persian)

-Tavoli, T. Mashidi, Z. (۲۰۲۲). Qualitative content analysis of Persian textbooks of primary level in the academic year ۹۸-۹۹ based on addressing the three virtues of Islamic ethics, two scientific-research quarterly Islamic Tarbiat, ۱۶(۳۸), ۱۲۶-۱۰۳. (In Persian)

-Turkzadeh, J. Razi, E. (۲۰۱۶). Reflection on the spirituality of the workplace from the perspective of Islamic and Western approaches: application in

organizational behavior, Two Scientific-Specialized Quarterly Journals of Islam and Management, ۶(۱۱), ۱-۲۶. (In Persian)

- Ubani, M. Murtonen, S. (۲۰۱۷). Spirituality, religiosity, Values and identity of children, youth and young adults, International Journal of Children Spirituality, ۲۲(۳), .۱۰۵ .